

УДК 342.5: 349.2

<https://doi.org/10.34142/23121661.2024.40.39>

orcid.org / 0000-0001-7948-5706

© Клемпарський М.М., 2024

М.М. Клемпарський**РОЛЬ СУДДІ У ВІДНОВНОМУ
ТА КАРАЛЬНОМУ ПРАВОСУДДІ
КРІЗЬ ПРИЗМУ ПОРІВНЯЛЬНОЇ
ЕФЕКТИВНОСТІ ОСТАННІХ У
СУЧАСНИХ СУДОВИХ СИСТЕМАХ****M. Klemparskyi****THE ROLE OF THE JUDGE IN
RESTORATIVE AND PENITENTIARY
JUSTICE THROUGH THE PRISM OF
THE COMPARATIVE EFFICIENCY OF
THE LAST IN MODERN JUDICIAL
SYSTEMS**

Анотація. Метою статті є визначення ролі судді у відновному та каральному правосудді крізь призму порівняльної ефективності останніх у сучасних судових системах. У статті досліджується дихотомія між каральним і відновним правосуддям у сучасних судових системах. Каральне правосуддя, зосереджене на покаранні та стримуванні, наголошує на відповідальності через ув'язнення або штрафи, що має на меті зміцнити суспільні норми та запобігти майбутнім правопорушенням. На противагу цьому, відновне правосуддя надає пріоритет зціленню та примиренню, сприяючи процесу співпраці за участю жертв, правопорушників та громади з метою відшкодування шкоди та сприяння реінтеграції.

У статті також розглядається інтеграція відновних практик у каральну систему, досліджуючи, як гібридні підходи можуть збалансувати відплату та реабілітацію. Це особливо актуально для України, де ініціативи відновного правосуддя, такі як програма реабілітації неповнолітніх, з'являються поряд з укоріненими каральними нормами. Правові рамки, такі як Кримінально-процесуальний кодекс України 2012 року, включають елементи примирення та компенсації, що свідчить про зсув у бік інклюзивності в процесах правосуддя.

Виклики на шляху гармонізації цих моделей включають ресурсні обмеження, культурний опір і потребу в кваліфікованих фахівцях для медіації відновлювальних

процесів. Незважаючи на ці перешкоди, стаття виступає за збалансований судовий підхід, який поєднує сильні сторони обох систем, наголошуючи на справедливості, задоволенні потерпілих та довгостроковій суспільній гармонії. У ній підкреслюється трансформаційний потенціал відновного правосуддя, що дозволяє переосмислити традиційні уявлення про правосуддя, закликаючи до подальших правових реформ та суспільної підтримки для його впровадження.

Робиться висновок, що суддя виконує ключову роль у правосудді незалежно від моделі останнього - відновної чи каральної. Його трудова функція полягає у здійсненні правосуддя як такого. Однак, у каральному правосудді суддя виступає фігурою, яка забезпечує дотримання процесуальних норм та реалізацію принципів невідворотності покарання. Його основним завданням є винесення справедливого рішення, що ґрунтується на встановленні вини та визначенні міри покарання відповідно до закону. У цьому процесі суддя переважно зосереджується на доказовій базі, формальних критеріях та юридичних аргументах.

У свою чергу, у відновному правосудді суддя грає більш гуманістичну роль. Його увага, переважно, приділяється примиренню сторін, відшкодуванню завданої шкоди та соціальній реабілітації як потерпілого, так і правопорушника. Суддя виступає швидше за все фасилітатором, який сприяє діалогу між сторонами та заохочує до добровільного вирішення конфлікту. Його роль тут менш формальна і більше спрямована на досягнення справедливості через порозуміння та компроміс.

Ключові слова: суддя, трудова функція, посада судді, гарантії, орган державної влади, судова система, судочинство, відновне правосуддя, каральне правосуддя, примирення, правова реформа, гібридні моделі правосуддя.

Abstract. The purpose of the article is to determine the role of the judge in restorative and punitive justice through the prism of the comparative effectiveness of the latter in modern judicial systems. Through a comparative analysis based on theoretical ideas and examples, this study identifies the strengths and limitations of each model, examines the possibility of creating hybrid systems that incorporate elements of both, and identifies specifics of the judge's role in restorative and retributive justice.

The article examines the contrast between punitive and restorative justice in today's legal systems. Retributive justice focuses on punishment and deterrence, highlighting accountability through incarceration or fines, with the goal of upholding societal norms and preventing future crimes. On the other hand, restorative justice emphasizes healing and reconciliation, encouraging a collaborative approach that involves victims, offenders, and the community to mend harm and support reintegration.

Additionally, the article explores how restorative practices can be integrated into punitive systems, looking at how hybrid approaches can strike a balance between retribution and rehabilitation. This is especially pertinent in Ukraine, where restorative justice initiatives, including a juvenile rehabilitation program, are developing alongside established punitive practices. Legal frameworks, such as Ukraine's 2012 Criminal Procedure Code, include aspects of reconciliation and compensation, indicating a move towards a more inclusive justice process.

Harmonizing these models presents challenges such as limited resources, cultural pushback, and the necessity for trained professionals to facilitate restorative processes. Nevertheless, the article promotes a balanced judicial approach that leverages the strengths of both systems, highlighting the importance of fairness, victim satisfaction, and long-term societal harmony. It

emphasizes the transformative potential of restorative justice to reshape traditional views of justice, calling for additional legal reforms and societal backing to improve its implementation.

The judge performs a key role in justice, regardless of the model of the latter - restorative or punitive. His job function is to administer justice as such. However, in criminal justice, the judge acts as a figure who ensures compliance with procedural norms and implementation of the principles of the inevitability of punishment. Its main task is to make a just decision, based on the establishment of guilt and determination of the degree of punishment in accordance with the law. In this process, the judge mainly focuses on the evidence base, formal criteria and legal arguments.

In turn, in restorative justice, the judge plays a more humanistic role. His attention is mainly focused on the reconciliation of the parties, compensation for the damage and social rehabilitation of both the victim and the offender. The judge acts most likely as a facilitator who promotes dialogue between the parties and encourages a voluntary resolution of the conflict. His role here is less formal and more aimed at achieving justice through understanding and compromise.

Keywords: judge, labor function, position of judge, guarantees, state authority, judicial system, judiciary, restorative justice, criminal justice, reconciliation, legal reform, hybrid models of justice.

Постановка проблеми. Системи правосуддя в усьому світі стикаються з фундаментальним питанням: має бути їх основною метою покарання чи реабілітація? На сучасному етапі розвитку суспільства питання ефективності правосуддя набуває особливої значущості. Зростання кількості злочинів та повторної злочинності спонукає до пошуку альтернатив традиційній каральній моделі правосуддя, що довгий час домінувала у більшості країн світу. Водночас відновне правосуддя, яке ставить за мету примирення сторін, поступово інтегрується у правові системи багатьох держав, демонструючи позитивні результати.

Звичайно велику роль у цьому процесі відіграє фігура судді, яка є ключовою при здійсненні правосуддя. Саме через здійснення ним своєю трудової функції реалізується правосуддя. А гарантії незалежності його діяльності уможливають досягнення справедливості із відновленням порушених прав та карою порушників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливість теми дослідження підтверджується тим, що її досліджували багато українських та зарубіжних учених, зокрема: І.А. Войтюк, А.О. Горова, І.І. Ємельянова, В.Д. Каневська, Р.Г. Коваль, П.П. Пилипчук, І. Айртсен, Дж. Брейтуейт та інші.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою статті є визначення ролі судді у відновному та каральному правосудді крізь призму порівняльної ефективності останніх у сучасних судових системах. Завдяки порівняльному аналізу, заснованому на теоретичних ідеях і прикладах, це дослідження визначає сильні сторони та обмеження кожної моделі, перевіряє можливість створення гібридних систем, які включають елементи обох та визначає особливості ролі судді у відновному та каральному правосудді.

Виклад основного матеріалу. Відновне правосуддя – це трансформаційний підхід до подолання протиправної поведінки та кримінальних правопорушень, що забезпечує більш цілісну альтернативу традиційним каральним заходам. В основі відновного правосуддя лежить важливість відшкодування шкоди та сприяння примиренню між усіма залученими сторонами [1]. Відновне правосуддя наголошує на примиренні та відновленні стосунків, порушених злочином. Цей підхід наголошує на відновленні стосунків, які були зруйновані злочином.

Під впливом культур корінних народів, таких як маорі та навахо, відновне правосуддя прагне залучити до процесу правосуддя всі зацікавлені сторони - потерпілих, правопорушників та громаду - до процесу правосуддя. Практика зустрічі неповнолітніх правопорушників з їхніми жертвами як альтернатива судовому розгляду бере свій початок у 1970-х роках. Вона почалася з експерименту в місті Кітченер, Онтаріо, де офіцер ювенальної пробації переконав суддю організувати зустріч між двома підлітками, звинуваченими у вандалізмі, та їхніми жертвами.

В результаті цих зустрічей суд зобов'язав підлітків відшкодувати завдані ними збитки, що стало умовою їхнього звільнення від кримінальної відповідальності. Ця ініціатива, відома як експеримент Кітченера, заклала основу для розвитку подібних програм, які згодом поширилися на Північну Америку та Європу [2].

Ключові принципи відновного правосуддя включають:

- Відповідальність. Правопорушники беруть на себе відповідальність за свої дії та розуміють їхній вплив.
- Зцілення. Жертвам надається право висловити свої потреби та прагнення до зцілення.
- Реінтеграція. Порушникам надається підтримка у поверненні в суспільство як законослухняним громадянам [3].

Відновне правосуддя визнає шкоду, заподіяну правопорушенням, і наголошує на важливості подолання його впливу на жертв, правопорушників та громаду. У цьому правосудді суддя притягує правопорушників до відповідальності за їхні дії, надаючи їм шанс визнати свої правопорушення та взяти на себе відповідальність. Цей підхід часто передбачає спільні зусилля, спрямовані на відновлення ситуації до того, якою вона була до правопорушення, залучення жертв, правопорушників і суспільства до спільного пошуку рішень [4]. Зосереджуючись на цих принципах, відновне правосуддя прагне створити збалансовану відповідь, яка надає пріоритет зціленню та добробуту громади над відплатою.

Цей процес часто включає в себе діалоги за посередництва медіатора, конференції між жертвою та кривдником або програми відшкодування шкоди

на рівні громади. Прихильники цієї моделі стверджують, що вона спрямована як на усунення безпосередньої шкоди, так і на вирішення глибших проблем, які призводять до злочинної поведінки. Такі програми, як новозеландська «Конференція з питань правосуддя для молоді», продемонстрували значний успіх у зниженні рівня рецидивної злочинності та підвищенні задоволеності потерпілих [5].

Крім того, такі програми, як медіація між потерпілим і злочинцем та громадські конференції, довели свою ефективність у значному зниженні рівня рецидивів. Наприклад, дослідження, проведене в Канаді, показало, що правопорушники, які брали участь у програмах відновного правосуддя, мали на 15% нижчий рівень рецидиву порівняно з тими, хто проходив через традиційні судові системи [6]. Однак відновне правосуддя критикують за те, що воно менш ефективне щодо тяжких злочинів і покладається на добровільну участь, яка не завжди може бути здійсненою.

Ключові зацікавлені сторони відіграють важливу роль у процесах відновного правосуддя, оскільки вони допомагають забезпечити ефективну реалізацію та позитивні результати. Наприклад, потерпілі перебувають у центрі цього підходу, який за своєю суттю є віктимологічно орієнтованим, надаючи їм право голосу та можливості для «зцілення» [7].

Дослідження показують, що задоволеність потерпілих, як правило, вища в тих системах відновного правосуддя, де потерпілі активно залучені до процесу. Вони можуть висловити свої занепокоєння та отримати зворотній зв'язок від кривдників.

Дослідження, проведене у Великій Британії, показало, що 85% потерпілих, які беруть участь у програмах відновного правосуддя, повідомили, що задоволені процесом [8].

Правопорушників заохочують брати активну участь, нести відповідальність за свої дії та сприяти процесу вирішення. Професіонали, такі як медіатори та адвокати, надають рекомендації та гарантують, що процес дотримується правових стандартів, поважаючи права всіх залучених сторін [9].

Суддя відіграє вирішальну роль у відновному правосудді, особливо у налагодженні комунікації між правопорушниками та потерпілими. Тут недостатньо лише знання норм права та їх застосування. Важливим також є вміння комунікації, певний життєвий досвід, який, до речі, є також необхідним і для реалізації можливості вирішення суддею справи на основі внутрішнього переконання, виходячи з почуття справедливості.

Суддя може виступати в ролі посередника, створюючи структуроване середовище, де обидві сторони можуть поділитися своїми почуттями та точками зору щодо вчиненого правопорушення. Об'єднуючи ці сторони,

процеси відновного правосуддя прагнуть розробити значущі та довготривалі рішення, які виходять за рамки простих правових наслідків.

Каральне правосуддя часто розглядається як каральне, наголошуючи на необхідності покарання правопорушників для підтримання справедливості та соціального порядку. Основною ідеєю цього підходу є стримування; вважається, що страх перед покаранням може утримати людей від вчинення злочинів.

Цей тип правосуддя має на меті накладати на правопорушників покарання, співмірні з тяжкістю їхніх злочинів, функціонуючи як моральний і практичний стримуючий фактор [10]. Відповідно, виконуючи цю функцію, особа судді, виступаючи провідником до встановлення справедливості, повинна викликати довіру у громадян, здійснюючи справедливе, об'єктивне, неупереджене правосуддя.

Каральне правосуддя працює на основі припущення, що шляхом накладення покарань у вигляді штрафів, ув'язнення чи інших заходів покарання суспільство може відмовити потенційних порушників від порушення законів. Цей підхід глибоко вкорінився в правових системах по всьому світу, наголошуючи на відповідальності через покарання, а не на реабілітацію чи примирення.

Історично каральне правосуддя значно еволюціонувало, адаптуючись до мінливих норм і цінностей суспільства, зберігаючи свою основну увагу на відплаті. У сучасних судових системах коріння карального правосуддя можна простежити до стародавніх правових кодексів, таких як Кодекс Хаммурапі, який наголошував на філософії «око за око». З часом цей підхід удосконалювався, і сучасні системи впроваджують структуровані керівні принципи винесення вироків і правовий захист, щоб забезпечити справедливість і пропорційність покарань.

Розвиток карального правосуддя ілюструє постійний виклик, який стоїть перед суспільством, щоб збалансувати бажання відплати з прагненням до справедливості. Під впливом класичних мислителів, таких як Іммануїл Кант і Чезаре Беккарія, каральне правосуддя розглядає злочин як порушення правового порядку держави. З розвитком правових систем дедалі частіше визнається необхідність процесуальних гарантій для захисту прав обвинувачених при одночасному дотриманні принципів карального правосуддя.

Покарання переслідує кілька основних цілей:

- Стимування. Адже накладаючи покарання, система відлякує потенційних правопорушників.
- Відплата. Оскільки покарання задовольняє потребу суспільства у справедливості шляхом притягнення правопорушників до відповідальності.

- Ізоляція. Видалення правопорушників із суспільства запобігає подальшій шкоді [11].

Центральним механізмом карального правосуддя є судова система, яка встановлює провину і визначає покарання на основі встановлених законів. Суди відповідають за тлумачення та застосування цих законів, визначення вини та призначення покарань, які відображають ступінь тяжкості злочину. Каральна система наголошує на неупередженості та послідовності, часто покладаючись на керівні принципи винесення вироку для забезпечення справедливості.

Однак ця модель правосуддя часто не відповідає потребам жертв і не враховує першопричини злочинної поведінки, такі як соціально-економічна нерівність [12]. Зокрема зосередженість суду на покаранні іноді може затьмарити дослідження альтернативних методів правосуддя, які могли б краще усунути основні причини злочинної поведінки.

Позбавлення волі є фундаментальним аспектом карального правосуддя, що функціонує як покарання і як стримуючий фактор. Ув'язнення має дві причини: воно утримує правопорушників подалі від суспільства, щоб запобігти подальшій шкоді, і слугує попередженням для інших про наслідки злочинних дій.

Дебати щодо ефективності ув'язнення як засобу стримування тривають: одні вважають, що воно успішно знижує рівень злочинності, тоді як інші вказують на високий рівень рецидивів як на ознаку його недоліків. Теорія стримування стверджує, що визначеність, суворість і негайність покарання мають важливе значення для стримування злочинної поведінки [11]. Однак такі проблеми, як переповнені в'язниці та соціальні та економічні витрати масового ув'язнення, викликали заклики до реформ, підкреслюючи необхідність переоцінки ролі ув'язнення в системі карального правосуддя.

Порівнюючи ефективність відновного та карального правосуддя, вирішальним фактором є те, як ми вимірюємо результати та успіх. У відновному правосудді суддя фокусує свою увагу на зціленні та примиренні, щоб реалізувати мету відновного правосуддя: відшкодування шкоди, заподіяної злочинцем, за допомогою обговорень за посередництва медіатора та залучення громади.

Цей метод часто об'єднує жертв, правопорушників і членів громади для спільного пошуку рішень, які принесуть користь усім учасникам процесу. Тому успіх відновного правосуддя зазвичай вимірюється задоволеністю всіх сторін, відновленням стосунків та успішною реінтеграцією правопорушників у суспільство.

З іншого боку, каральне правосуддя вимірює успіх переважно за допомогою таких показників, як кількість обвинувальних вироків і тривалість

ув'язнення, надаючи пріоритет покаранню і стримуванню перед реабілітацією. Отже, ефективність карального правосуддя зазвичай оцінюється за його здатністю запобігати майбутнім злочинам і позбавляти правопорушників можливості вчиняти злочини.

Інша важлива сфера аналізу між відновним і каральним правосуддям стосується їхнього відповідного впливу на рівень рецидивів і реабілітацію громади. Відновне правосуддя показало багатообіцяюче скорочення рецидивів шляхом усунення глибинних причин злочинної поведінки та виховання почуття відповідальності та співпереживання правопорушникам [4].

Цей підхід сприяє особистісному зростанню та допомагає людям реінтегруватися в суспільство, наголошуючи на реабілітації, а не на покаранні. Програми, що включають відновлювальні практики, демонструють нижчий рівень рецидивів порівняно з традиційними каральними системами, оскільки правопорушники менш схильні до скоєння нових злочинів, коли вони відчують зв'язок з громадою та усвідомлюють наслідки своїх дій. І навпаки, каральне правосуддя часто стикається з проблемами високого рівня рецидивної злочинності, оскільки надає пріоритет покаранню, а не усуненню першопричин злочинної поведінки.

Ув'язнення може призвести до соціальної ізоляції та стигматизації, що може перешкоджати реінтеграції людини в суспільство та підвищити ймовірність повторного скоєння злочину.

Незважаючи на різні підходи, як відновне, так і каральне правосуддя стикаються з різними проблемами та критикою в сучасних судових системах. Відновне правосуддя, хоча його хвалять за його холістичний підхід, часто зустрічає скептицизм щодо його здатності розглядати серйозні правопорушення та його покладання на добровільну участь правопорушників [13]. Критики стверджують, що це може не забезпечити достатнього стримування чи захисту суспільства від жорстоких злочинців. Крім того, існує занепокоєння щодо узгодженості та справедливості результатів, оскільки процес може значно відрізнятись залежно від фасилітаторів та учасників. І навпаки, каральне правосуддя критикують за його жорсткий і часто надмірно суворий характер, що може призвести до переповненості в'язниць і недостатньої уваги до реабілітації [14].

Акцент на відплаті може увічнити цикл злочинності, а не розірвати його, оскільки він нехтує соціальними та економічними факторами, що сприяють злочинній поведінці. Обидві системи повинні керуватися цією критикою, щоб підвищити свою ефективність і забезпечити справедливість у спосіб, який приносить користь окремим особам і суспільству в цілому.

Судова система України є переважно каральною, з акцентом на покарання та позбавлення волі. В Україні ідеї відновного правосуддя лише

починають інтегруватися у правову систему. Прийняття Кримінального процесуального кодексу у 2012 році запровадило можливість укладення угод про примирення, що передбачає звільнення від покарання або пом'якшення санкцій.

Окремі положення матеріального і процесуального кримінального законодавства, такі як ст. 46 та ст. 471 КПК, вже регулюють наслідки примирення потерпілих із підозрюваними чи обвинуваченими [15].

Все це обумовлено тим, що традиційна судова система в Україні зіткнулася зі значними проблемами:

– Надмірною залежністю від позбавлення волі. Адже Україна має один з найвищих показників ув'язнення у Східній Європі, при цьому в'язниці часто переповнені та недостатньо фінансуються [16].

– Корупцією та питаннями довіри. Довіра громадськості до судової влади залишається низькою через поширені уявлення про корупцію та політичне втручання. Зусилля з реформування добору суддів та нагляду за ними тривають, але стикаються зі спротивом [17].

– Обмеженою увагою до потерпілих. Процеси покарання в Україні часто виключають потерпілих з активної участі, що призводить до зниження рівня задоволеності потерпілих.

Міжнародні документи, зокрема «Основні принципи ООН щодо впровадження програм відновного правосуддя у кримінальних справах» та Директива Європейського парламенту і Ради ЄС №2012/29/EU, визначають ключові підходи до реалізації відновного правосуддя.

Перший документ наголошує на важливості розробки національної стратегії, яка б формувала культуру підтримки цього підходу серед правоохоронців, суддів і громад [18].

Другий, у свою чергу, надає практичні рекомендації щодо процедур примирення, зосереджуючи увагу на конкретних механізмах їх застосування [19].

Водночас, для успішної інтеграції концепції відновного правосуддя в традиційну правову систему потрібне вдосконалення нормативної бази, що дозволить ефективно використовувати механізми відновного правосуддя, зокрема у випадках, пов'язаних зі співучастю.

Суди відіграють вирішальну роль у визначенні того, чи застосовувати відновне або каральне правосуддя, і цей вибір формується під впливом різних факторів. Одним із важливих факторів є характер самого злочину. Серйозні правопорушення, які безпосередньо загрожують громадській безпеці, часто призводять до того, що перевага надається каральним заходам, зосередженим на стримуванні та відплаті. На противагу цьому, для незначних правопорушень, де шкода може бути краще усунена шляхом примирення та реабі-

літації, суди, як правило, віддають перевагу відновлювальним практикам. Крім того, на рішення суду може вплинути минуле правопорушника та його готовність до компенсаційних дій. Такий нюансований підхід гарантує, що правосуддя охоплює не лише покарання, але й досягнення довгострокової соціальної гармонії.

Висновки. Таким чином, інтеграція систем відновного та карального правосуддя в судові процеси пов'язана з низкою викликів та міркувань. Основний виклик полягає в тому, щоб захистити права як жертв, так і правопорушників, збалансувавши при цьому обидва підходи. Суди також повинні враховувати наявність ресурсів і кваліфікованого персоналу для підтримки відновних практик, таких як медіація та консультування. Крім того, необхідна міцна правова база, яка б керувала впровадженням цих практик, забезпечуючи послідовність і справедливість у всіх справах. Вирішення цих проблем має важливе значення для ефективного поєднання судами відновного та карального правосуддя, що в кінцевому підсумку призведе до створення більш справедливої та рівноправної правової системи.

Варто резюмувати, що суддя виконує ключову роль у правосудді незалежно від моделі останнього - відновної чи каральної. Його трудова функція полягає у здійсненні правосуддя як такого. Однак, у каральному правосудді суддя виступає фігурою, яка забезпечує дотримання процесуальних норм та реалізацію принципів невідворотності покарання. Його основним завданням є винесення справедливого рішення, що ґрунтується на встановленні вини та визначенні міри покарання відповідно до закону. У цьому процесі суддя переважно зосереджується на доказовій базі, формальних критеріях та юридичних аргументах.

У свою чергу, у відновному правосудді суддя грає більш гуманістичну роль. Його увага, переважно, приділяється примиренню сторін, відшкодуванню завданої шкоди та соціальній реабілітації як потерпілого, так і правопорушника. Суддя виступає швидше за все фасилітатором, який сприяє діалогу між сторонами та заохочує до добровільного вирішення конфлікту. Його роль тут менш формальна і більше спрямована на досягнення справедливості через порозуміння та компроміс.

Література

1. Відновне правосуддя: що це і як це працює?. *Юридичний факультет ЧНУ ім. Юрія Федьковича*. URL: <https://law.chnu.edu.ua/vidnovne-pravosuddia-shcho-tse-i-yak-tse-pratsiue/>.
2. Victim-Offender Mediation. *Restorative Justice 101*. URL: <https://restorativejustice101.com/victim-offender-mediation/>.
3. Umbreit M. S., Coates R. B., Vos B. Restorative Justice Dialogue: Evidence-Based Practice. *Willan Publishing*. 2006. P. 1–16.
4. Дубовик О. І. Теоретико-правові аспекти відновного правосуддя. *Право і громадянське суспільство*. 2015. № 2. С. 4–17. URL: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/item/211-teoretyko-pravovi-aspekty-vidnovnoho-pravosuddya->

- [dubovyk-o-i](#). 5. Maxwell G., Morris A. *Family, Victims and Culture: Youth Justice in New Zealand*. Social Policy Agency and the Institute of Criminology. 1993. 228 p. 6. Latimer J., Dowden C., & Muise D. The Effectiveness of Restorative Justice Practices: A Meta-Analysis. *The Prison Journal*, 2005. 85(2), 127–144. 7. Khmelevska N. V. DIALECTIC OF THE DEVELOPMENT OF RESTORATIVE JUSTICE. *Herald of criminal justice*. 2021. No. 3-4. P. 59–67. URL: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2021.3-4/59-67>. 8. Sorsby A., Robinson G., Shapland J. *Restorative Justice in Practice: Evaluating What Works for Victims and Offenders*. Willan Publishing, 2011. 240 p. 9. Меркулова В.О. Функції адвокатури та відновне правосуддя: проблеми співвідношення. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 3. С. 96-101. 10. Відновне правосуддя - Wikiwand. Wikiwand - Wikipedia, and beyond. URL: https://www.wikiwand.com/uk/articles/Відновне_правосуддя. 11. Duff R. A. *Punishment, Communication, and Community (Studies in Crime and Public Policy)*. Oxford University Press, USA, 2000. 272 p. 12. Garland D. *Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. University of Chicago Press, 2012. 336 p. 13. Реформа світогляду. Відновне правосуддя: шлях розвитку – партнерство та комунікація - Юридична Газета. *Юридична газета – онлайн версія*. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/mediatsiya/reforma-svitoglyadu-vidnovne-pravosuddya-shlyah-rozvitku--partnerstvo-ta-komunikaciya.html>. 14. Храпицька, М. О. Відновне правосуддя як альтернатива каральному підходу: дипломна робота магістра. Одеса, 2021. 104 с. 15. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 21 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. 16. Ukraine | World Prison Brief. *World Prison Brief | an online database comprising information on prisons and the use of imprisonment around the world*. URL: <https://www.prisonstudies.org/country/ukraine>. 17. *Strengthening the judiciary in Ukraine: Progress and challenges*. Council of Europe. 2022. URL: <https://rm.coe.int/ukraine-2020-en/1680a85ca0>. 18. Basic principles on the use of restorative justice programmes in criminal matters. *United Nations Office on Drugs and Crime*. URL: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Basic_Principles_on_the_use_of_Restorative_Justice_Programs_in_Criminal_Matters.pdf. 19. Directive - 2012/29 - EN - EUR-Lex. *EUR-Lex – Access to European Union law – choose your language*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32012L0029>.